

พลิกวิกฤตปลาหมอคางดำ โดยการพัฒนารูทกิจร่วมกับวิสาหกิจชุมชนเกษตรสวนนอก จังหวัดสมุทรสงคราม : กรณีศึกษาข้าวเกรียบใจบุญ

จากสถานการณ์การแพร่ระบาดอย่างหนักของ “ปลาหมอคางดำ” ในแหล่งน้ำของไทย ซึ่งเป็นปลาต่างถิ่น สามารถขยายพันธุ์ได้อย่างรวดเร็ว กินทุกอย่างทั้งพืชและสัตว์น้ำในบริเวณที่อาศัยอยู่ โดยเมื่ออยู่ในแหล่งธรรมชาติปลาชนิดนี้จะทำลายระบบนิเวศ ทำให้สัตว์น้ำท้องถิ่นในธรรมชาติลดลง โดยเฉพาะสัตว์น้ำท้องถิ่นวัยอ่อนและวัยรุ่น เกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์น้ำที่จำเป็นต้องอาศัยพันธุ์สัตว์น้ำจากธรรมชาติประสบปัญหาสัตว์น้ำเข้าบ่อลดลงทำให้ต้นทุนของเกษตรกรสูงมากขึ้นอันเนื่องมาจากต้องซื้อพันธุ์สัตว์น้ำมาปล่อยทดแทน และอาจต้องซื้ออาหารเสริมเพื่อทดแทนอาหารที่เคยได้จากธรรมชาติจากการเปิดน้ำเข้าออก นอกจากนี้ ในอนาคตถ้าไม่สามารถควบคุมจำนวนปลาหมอคางดำได้ อาจแพร่กระจายไปสู่แหล่งน้ำจืดและชายฝั่งมากขึ้น สร้างผลกระทบต่อทรัพยากรสัตว์น้ำท้องถิ่น และกระทบต่อการทำประมงอีกด้วย จึงทำให้เกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในพื้นที่เกิดความเสียหายเป็นอย่างยิ่ง

นักศึกษาในกลุ่มที่ 9 หลักสูตร ปรม. รุ่นที่ 23 ได้ลงพื้นที่เพื่อรับฟังความคิดเห็นจากชาวบ้านในพื้นที่ที่ประสบปัญหา ทั้งนี้ชาวบ้านได้เสนอแนวคิดในการแปรรูปเป็นอาหารเพื่อการลดจำนวนของปลาหมอคางดำได้เร็วที่สุด แต่ต้องมีกระบวนการที่สามารถลดกลิ่นที่ค่อนข้างแรง และหาตลาดที่รองรับผลิตภัณฑ์ที่ชาวบ้านทำการแปรรูป และการนำมาประกอบเป็นอาหารบริโภคในครัวเรือนก็เป็นอีกวิธีหนึ่งในการลดจำนวนประชากรปลาหมอคางดำ

โครงการกลุ่มเชิงปฏิบัติ

ปรม. 23

นักศึกษาในกลุ่มที่ 9
หลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูง
การบริหารงานภาครัฐและ
กฎหมายมหาชน (ปรม.)
รุ่นที่ 23
สำนักบริการวิชาการ
สถาบันพระปกเกล้า

อาจารย์ที่ปรึกษา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์
ปิณรศ มาลากุล ณ อยุธยา

ผู้สรุป

รองศาสตราจารย์
ดร.รอนา จันทรสา

บรรณาธิการ

นางสาวธีรพรรณ ใจมัน

ผู้ออกแบบ

นายรัชชิต รัตนวิเชียร

สถาบันพระปกเกล้า

www.kpi.ac.th

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น ทำให้เกิดแนวทางการลดจำนวนปลาหมอคงดำในแหล่งน้ำธรรมชาติ โดยนำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ ทั้งนี้ นักศึกษากลุ่มที่ 9 ได้ร่วมกับเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเกษตรสวนนอก ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันตัดสินใจในการแปรรูปปลาหมอคงดำ อันเป็นการยกระดับสินค้าชุมชนให้มีมาตรฐานตรงกับความต้องการของตลาด และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่เป็นมิตรกับระบบนิเวศในแหล่งน้ำธรรมชาติอีกด้วย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความต้องการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและผู้มีส่วนได้เสียในการกำจัดและแปรรูปผลิตภัณฑ์จากปลาหมอคงดำ
2. เพื่อร่วมคิด ร่วมทำในการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากปลาหมอคงดำสู่การสร้างรายได้ร่วมกับวิสาหกิจชุมชน

วิธีการดำเนินงาน

ในการดำเนินโครงการ นักศึกษาดำเนินงานโดยใช้การมีส่วนร่วม Design Thinking เพื่อเชื่อมโยงปัญหาสู่การปฏิบัติและกำหนดแผนปฏิบัติการ กำหนดเป้าหมาย และออกแบบวางแผนปฏิบัติการ ด้วยการเรียนรู้จาก “ผู้ร่วมปฏิบัติ” เป็น “ผู้ร่วมคิด” และเป็น “ผู้ร่วมวางแผน” ด้วยกระบวนการ Human Centered Design 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1

การศึกษาลักษณะปัญหา เป็นการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงปัญหาที่แท้จริง และได้ข้อสรุปจากการศึกษาปัญหาปลาหมอคงดำร่วมกับเครือข่าย ภาคเอกชน ภาครัฐ ภาคประชาชน และภาคการศึกษา โดยได้ข้อสรุปที่มีความสอดคล้องเป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ การจำกัดโดยการบริโภคเพื่อลดจำนวนของปลาหมอคงดำ

ขั้นตอนที่ 2

การทำความเข้าใจปัญหาร่วมกับประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (Empathize) โดยการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นเพื่อรับฟังปัญหาร่วมกับภาคเอกชน ภาคีเครือข่ายภาครัฐ และการทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งเพื่อรับทราบถึงปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน

ขั้นตอนที่ 3

การมีส่วนร่วมของวิสาหกิจชุมชน และประชาชนในการกำหนดโจทย์ปัญหา (Define) โดยการนำปัญหาทั้งหมดมาวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อเข้าใจสาเหตุของปัญหา โดยอาจวิเคราะห์ปัญหาโดยใช้ Problem Tree หรือ System Thinking เพื่อสรุปปัญหาที่แท้จริง ซึ่งจากการวิเคราะห์ร่วมกัน พบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นหากมีการแก้ไขปัญหที่ปลายน้ำจะช่วยประชาชนได้เร็วที่สุด คือ การเยียวยา และแก้ไข เพื่อลดความเดือดร้อนของประชาชน

ขั้นตอนที่ 4

การมีส่วนร่วมของภาครัฐ ภาคประชาชน และสถานศึกษา ในการระดมความคิด เพื่อออกแบบแนวทางการแก้ปัญหา (Ideate) โดยการระดมความคิดเพื่อออกแบบร่วมกับชุมชน และนำความคิดการแก้ปัญหามาวิเคราะห์ว่าทางเลือกเพื่อให้เห็นว่าวิธีการใดที่ทำได้จริงและเกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งได้ข้อสรุปว่า ควรจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนภายในชุมชน และอบรมเชิงปฏิบัติการด้านการจัดทำแผนธุรกิจเพื่อดำเนินการแปรรูปปลาหมอคางดำ โดยความต้องการผลิตอันดับแรก คือ ข้าวเกรียบ ลูกชิ้น ทอดมันและปลาเซียง ตามลำดับ และร่วมกันกำหนดแนวทางการจัดตั้งโรงงานต้นแบบแปรรูปผลิตภัณฑ์ขนาดเล็กให้วิสาหกิจชุมชน

การมีส่วนร่วมของวิสาหกิจชุมชนนำไปสู่ปัจจัยความสำเร็จ

ปัจจัยแห่งความสำเร็จของผลิตภัณฑ์ข้าวเกรียบปลาหมอคางดำ มีดังนี้

1. การร่วมคิดในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และมีกลยุทธ์ทางการตลาดที่เหมาะสม
2. การร่วมคิด ร่วมสร้างภาพลักษณ์ การรับรู้ และการจดจำผลิตภัณฑ์ของแบรนด์วิสาหกิจชุมชนสวนนอก
3. เสริมกำลังการขายอย่างต่อเนื่องกับโอกาสที่ได้รับ
4. การพัฒนา จัดการ และเพิ่มฐานลูกค้า

ขั้นตอนที่ 5

การมีส่วนร่วมของภาครัฐ วิสาหกิจชุมชน และสถานศึกษา ในการคิดกระบวนการต้นแบบการเพิ่มมูลค่าปลาที่ต้องกำจัด (Prototyping) มีเป้าหมายในการสร้างต้นแบบเพื่อให้ชุมชนสร้างรายได้จากซากปลาที่ต้องกำจัด และการลดจำนวนประชากรปลาหมอคางดำ

ขั้นตอนที่ 6

การมีส่วนร่วมของภาครัฐ วิสาหกิจชุมชน และสถานศึกษา ในการนำแผนการดำเนินงานไปปฏิบัติจริงร่วมกัน การทดสอบ (Test) มีขั้นตอนดังนี้

- การทดสอบคุณภาพของเนื้อปลา
- การพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ข้าวเกรียบใบยูลู
- การเขียนแผนธุรกิจข้าวเกรียบปลาหมอคางดำ
- การถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่วิสาหกิจชุมชนเกษตรสวนดอก
- การทดสอบตลาดให้ผู้บริโภคชิมผลิตภัณฑ์

สรุปบทเรียนชุดองค์ความรู้ CDG

จากการศึกษาโครงการพลิกวิกฤตปลาหมอคางดำโดยการพัฒนาธุรกิจร่วมกับวิสาหกิจชุมชนสวนนอก จังหวัดสมุทรสงคราม กรณีศึกษาข้าวเกรียบใบยูลู สามารถสรุปบทเรียนได้ 3 ด้าน ดังนี้

1. ด้านความเป็นพลเมือง (Citizenship)

การส่งเสริมให้วิสาหกิจชุมชนมีบทบาทสำคัญ ในการร่วมคิด ร่วมทำ และแก้ไขปัญหา การแพร่ระบาดของปลาหมอคางดำ อีกทั้งเป็นการเสริมสร้างศักยภาพประชาชนในชุมชน ผ่านการพัฒนาธุรกิจแปรรูปปลาหมอคางดำให้เป็นผลิตภัณฑ์ เพื่อจำหน่ายสร้างอาชีพ สร้างรายได้สู่ความยั่งยืน อีกทั้งชุดความรู้ยังเป็นต้นแบบให้ชุมชนนำพืชผลทางการเกษตรมาพัฒนาในรูปแบบอื่น ๆ วัตถุดิบในท้องถิ่นมาแปรรูปเป็นข้าวเกรียบรสชาติต่าง ๆ ได้อย่างยั่งยืนเมื่อนักศึกษากลุ่ม 9 ออกจากพื้นที่

2. ด้านประชาธิปไตย (Democracy)

- การมีส่วนร่วมในการเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาการแพร่ระบาดของปลาหมอหางดำ ภายใต้ความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน โดยมีสถาบันทางวิชาการสนับสนุน
- การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผลในการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน และการตัดสินใจร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน
- การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ภายใต้ความเป็นประชาธิปไตย โดยมีโครงสร้างของการบริหารจัดการของกลุ่ม

3. ด้านธรรมาภิบาล (Good Governance)

- มีการกำหนดนโยบายและการบริหารภาครัฐในการบริหารความเสี่ยงจากกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ
- มีระบบการบริหารจัดการในการป้องกัน แก้ไข บำบัด พื้นที่ที่สามารถตรวจสอบได้ เปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับความเดือดร้อนได้แสดงความคิดเห็นด้วยเสรีภาพ ทำให้ประชาชนในพื้นที่เกิดความเชื่อมั่นต่อระบบการจัดการ
- ทุกภาคส่วน ประกอบด้วย ภาครัฐ ภาคเอกชน สถาบันการศึกษาและวิสาหกิจชุมชนได้บูรณาการการทำงานร่วมกัน ทำให้วิสาหกิจชุมชนในพื้นที่มีความรับผิดชอบต่อการทำงานที่ทำได้ และผลงานการแก้ปัญหาการแพร่ระบาดอย่างจริงจัง

ข้อเสนอแนะ

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐควรมีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการความรู้ให้กับชุมชน เพื่อเป็นต้นแบบในการพัฒนาชุมชนในพื้นที่อื่น
2. สร้างจิตสำนึกในการพัฒนาองค์ความรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพพลเมือง เพื่อให้ประชาชน ชุมชน มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของสังคม
3. ควรมีการศึกษาวิจัยต่อยอดบทเรียนการจัดทำโครงการเชิงปฏิบัติของกลุ่มนักศึกษา เพื่อรวบรวม ศึกษา และพัฒนาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน และการแก้ไขปัญหาภาวะแวดล้อมต่อไป

เมื่อเกิดวิกฤต ดังในกรณีของวิกฤตปลาหมอหางดำ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องซึ่งมีหน้าที่ต้องแก้ไขและเยียวยา ควรจะสร้างความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ทุกภาคส่วนได้มีส่วนร่วมในการแสวงหาทางออกร่วมกันโดยใช้หัวใจของความเป็นพลเมืองในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาพื้นที่เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนา อีกทั้ง ควรมีการถอดประสบการณ์ แนวทางในการดำเนินการโครงการไปสู่การประยุกต์ใช้ในกรณีปัญหาอื่น ๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันต่อไป

สามารถอ่านโครงการฉบับเต็มได้
โดย scan QR Code นี้